

**PROGRAM ZAJĘĆ POZALEKCYJNYCH
Z JĘZYKA POLSKIEGO
DLA KLAS II i III GIMNAZJUM
MAJĄCY NA CELU WYRÓWNANIE
POZIOMU WIEDZY I UMIEJĘTNOŚCI**

„WYRÓWNUJĘ SWOJE SZANSE”

**OPRACOWANIE: MGR IWONA PIKOŃ
ZSS W RZYKACH**

ROK SZKOLNY 2008 i 2008/2009

PROGRAM ZAJĘĆ POZALEKCYJNYCH Z JĘZYKA POLSKIEGO DLA KLASY II ORAZ III GIMNAZJUM MAJĄCY NA CELU WYRÓWNANIE POZIOMU WIEDZY I UMIEJĘTNOŚCI: „WYRÓWNUJĘ SWOJE SZANSE”

I. WSTĘP

Język jest najdoskonalszym środkiem porozumiewania się między ludźmi. Poprawne posługiwanie się nim czy to w mowie, czy w piśmie decyduje o skutecznej komunikacji w relacjach międzyludzkich. Ponadto za pomocą ojczystego języka ludzie zdobywają wiedzę o otaczającym świecie. Praktyczna znajomość języka ojczystego jest więc niezbędna w sytuacjach codziennych, przygotowuje młodych ludzi do samodzielnego życia, warunkuje osiągnięcie sukcesów życiowych w różnych aspektach ludzkiej egzystencji.

Dokonując analizy procesu dydaktycznego w kl. I gimnazjum w zakresie języka polskiego (oceny z zadań klasowych, sprawdzianów gramatycznych, prac domowych, zeszytów uczniowskich), wyodrębniłam grupę uczniów, którzy mają problemy z poprawnym czytaniem, rozumieniem tekstu oraz formułowaniem pisemnych i ustnych wypowiedzi. Jest to grupa licząca 12 uczniów, w tym 8 z nich posiada opinie Poradni Psychologiczno – Pedagogicznej o konieczności dostosowania wymagań edukacyjnych do ich możliwości psychofizycznych. Mam świadomość, że uczniowie ci będą potrzebowali dodatkowych zajęć z języka polskiego, dlatego podjęłam się skonstruowania programu, który pomoże im utrwalić wiedzę i rozwinąć umiejętności w zakresie kształcenia polonistycznego. Program jest adresowany przede wszystkim do uczniów z obniżonymi wymaganiami edukacyjnymi, jak również do tych, którzy mają trudności z nauką języka ojczystego.

Założeniem programu jest więc wyrównanie poziomu wiedzy i umiejętności polonistycznych uczniów, którzy ukończyli II etap kształcenia i podjęli naukę w gimnazjum, aby potrafili oni poprawnie i swobodnie wypowiadać się, pisać oraz czytać ze zrozumieniem i dzięki temu mogli sprostać wymaganiom, jakie narzuca współczesny świat.

Program wykorzystuje i uwzględnia założenia Podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych i gimnazjów (Dz.U. z dnia 19 czerwca 2001 r. nr 61, poz. 625, z późn. zmianami) oraz Standardów wymagań egzaminacyjnych z zakresu przedmiotów humanistycznych.

1.1. Diagnoza zespołu.

Grupa uczniów, do których ten program jest adresowany, wykazuje trudności w czytaniu i pisaniu. Opinie PPP dotyczące poszczególnych uczniów stwierdzają na podstawie badań psychologicznych i pedagogicznych:

- deficyty w zakresie pamięci i percepcji słuchowej,
- nieharmonijny przebieg rozwoju niektórych funkcji (np. osłabiona spostrzegawczość, nadpobudliwość, trudności w koncentracji uwagi),
- dysharmonię w zakresie rozwoju funkcji wzrokowo – przestrzennych,
- obniżenie rozwoju umysłowego do poziomu inteligencji niższej niż przeciętna
- niski poziom funkcji słowno – pojęciowych,
- wadę wymowy (seplenienie boczne obustronne)

Te obniżone możliwości psychofizyczne uczniów są główną przyczyną ich słabej umiejętności czytania w zakresie tempa, techniki i rozumienia tekstu, tworzenia własnych wypowiedzi ustnych i pisemnych, które charakteryzują się ubogim słownictwem, błędami językowymi, stylistycznymi, ortograficznymi i interpunkcyjnymi.

W opiniach większości uczniów zaznaczono niewielką stymulację ze strony domu rodzinnego, niewystarczającą pracę w domu i słabą motywację do nauki. Brak wsparcia środowiska rodzinnego jest jeszcze jednym czynnikiem niekorzystnie wpływającym na proces zdobywania wiedzy i kształcenia umiejętności przez scharakteryzowaną grupę uczniów.

Po analizie opinii, zapoznaniu się z odpowiednią literaturą przedmiotu oraz na podstawie własnych obserwacji z lekcji stwierdziłam, że należy zorganizować dla tych uczniów pomoc z języka polskiego w formie dodatkowych zajęć pozalekcyjnych, na których będą mogli wyrównać poziom umiejętności polonistycznych.

1.2. Założenia pracy z uczniami o obniżonych możliwościach psychofizycznych.

Główne założenia pracy z grupą uczniów o obniżonych możliwościach psychofizycznych to:

- dostrzeżenie braków i próba ich wyrównania
- usystematyzowanie wiedzy z języka polskiego,
- uczenie samodzielności działania,
- mobilizowanie do systematycznej pracy,
- motywowanie do czytania,
- pokazanie życiowej użyteczności wiedzy i umiejętności polonistycznych

1.3. Struktura programu.

Program zawiera treści podzielone na 7 obszarów:

- czytanie
- mówienie
- słuchanie
- pisanie
- kształcenie językowe
- odbiór tekstów kultury
- rozwiązywanie testów humanistycznych

Treści programowe będą realizowane w ramach zajęć pozalekcyjnych w wymiarze 1 godziny tygodniowo przez 2 lata. Program ma charakter przedmiotowy.

II. TREŚCI NAUCZANIA Z PODSTAWY PROGRAMOWEJ WDRAŻANE PODCZAS REALIZACJI PROGRAMU „WYRÓWNUJĘ SWOJE SZANSE” .

- Oficjalne i nieoficjalne sytuacje mówienia.
- Wyżej zorganizowane formy wypowiedzi, np. rozprawka, reportaż, recenzja, wywiad.
- Składniowe funkcje części mowy oraz części zdania, a także budowa wypowiedzeń złożonych (w związku z interpunkcją).
- Pojęcia (bez konieczności definiowania pojęcia i używania terminów): myśl przewodnia, sens symboliczny i metaforyczny utworu, realizm, fantastyka, groteska, narracja (pierwszo- i trzecio osobowa), symbol, alegoria, ironia, apostrofa, antyteza, kontrast.
- Rodzaje literackie oraz gatunki związane z epiką, dramatem i liryką.
- Posługiwanie się w czynnym języku terminami: przenośnia, rodzaj i gatunek literacki, teatr, komedia, tragedia, fraszka, ballada, hymn, nowela, przypowieść, fabuła, akcja.

III. CELE OGÓLNE.

1. Wyrównywanie poziomu wiedzy i umiejętności w zakresie języka polskiego poprzez prowadzenie dodatkowych zajęć na tle aktualnej wiedzy i umiejętności.
2. Rozwijanie sprawności czytania w zakresie techniki czytania oraz czytania ze zrozumieniem – praca z tekstem.
3. Kształcenie umiejętności poprawnego, jasnego i ścisłego wypowiadania się w mowie i piśmie – redagowanie dłuższych wypowiedzi pisemnych.
4. Kształtowanie postawy dojrzałości i odpowiedzialności w podejmowaniu i realizowaniu zadań.

IV. CELE SZCZEGÓŁOWE.

1. Czytanie.

Uczeń :

- czyta głośno, artykulacyjnie poprawnie, próbuje nadać tekstowi własną interpretację głosową,
- rozumie znaczenie słów i łatwiejszych pojęć oraz często używanych związków frazeologicznych,
- wyszukuje informacje podane wprost,
- odróżnia informację od opinii,
- rozumie nieskomplikowane teksty literackie i popularnonaukowe,
- potrafi w sposób ogólny sformułować tematykę przeczytanego utworu,
- streszcza przeczytany tekst,
- rozpoznaje nadawcę i adresata tekstu,
- rozumie pojęcie „tekst kultury”, potrafi podać przykłady różnych tekstów kultury,
- znajduje informacje w różnych źródłach wiedzy,
- dostrzega w tekstach literackich elementy języka potocznego i gwarowego.

2. Mówienie.

Uczeń:

- stara się mówić zgodnie z ogólnopolską normą językową,
- wyraża się zrozumiale w sytuacjach codziennych, unikając niejasności i powtórzeń,

- buduje wypowiedź zgodnie z intencją i okolicznościami (w związku z sytuacjami życiowymi i lekturą),
- używa w swoich wypowiedziach zwrotów i wyrażeń oceniających,
- uczestniczy w dyskusji stosując zasady sprawnej i skutecznej wypowiedzi, buduje poprawny argument,
- wyraża opinię, uzasadnia swoje zdanie,
- przestrzega zasad kultury mówienia i dyskusji.

3. Słuchanie.

Uczeń:

- reaguje stosownie do usłyszanej informacji,
- rozumie proste polecenia i instrukcje,
- odtwarza najistotniejsze informacje,
- odróżnia informację od opinii,
- potwierdza uważne słuchanie notatka, logiczną odpowiedzią na pytanie,
- wie, że istnieją pozajęzykowe środki porozumiewania się między ludźmi.

4. Pisanie.

Uczeń:

- przestrzega podstawowych zasad ortografii i interpunkcji,
- buduje wypowiedzi poprawne (bez rażących błędów i uchybień) w następujących formach: charakterystyka, sprawozdanie, recenzja, rozprawka, wywiad, dedykacja, podanie, życiorys, pamiętnik,
- zna cechy charakterystyczne poznanych form wypowiedzi,
- buduje wypowiedzi zgodnie z intencją i okolicznościami,
- tworzy wypowiedzi informujące, opisujące i wartościujące,
- pisze tekst zgodny z tematem,
- zachowuje poprawną kompozycję wypowiedzi: zaznacza za pomocą akapitów wstęp, rozwinięcie i zakończenie,
- posługuje się w miarę poprawnym słownictwem,
- potrafi streścić tekst.

5. Odbiór tekstów kultury.

Uczeń:

- posługuje się poprawnie podstawowymi terminami literackimi, jak: bohater, akcja, fabuła, wątek, narrator, narracja, podmiot liryczny, wers, strofa, rym, dialog, monolog, tekst poboczny,
- zna podział na rodzaje i gatunki literackie,
- znajduje w tekście poznane środki stylistyczne,
- zna pojęcie symbolu, stara się je dostrzec w omawianych tekstach,
- zna wyróżniki sztuki teatralnej,
- odczytuje wartości obyczajów i obrzędów swojego regionu, rodziny.

6. Kształcenie językowe.

Uczeń:

- rozpoznaje i buduje zdania pojedyncze rozwinięte i nierozwinięte,
- rozpoznaje i buduje zdania złożone współrzędnie i podrzędnie,
- określa rodzaje zdań złożonych,
- rysuje wykresy zdań złożonych (na prostych przykładach),
- zna części zdania i związki wyrazów w zdaniu,
- rozróżnia mowę zależną i niezależną, potrafi je przekształcać,
- poprawnie cytuje,

V. ZADANIA SZKOŁY Z PODSTAWY PROGRAMOWEJ REALIZOWANE W PROGRAMIE

- Doskonalenie umiejętności mówienia, słuchania, czytania, pisanie, odbioru różnorodnych tekstów kultury; opis języka wspomagający umiejętności ucznia.
- Tworzenie sytuacji, których uczenie się języka następuje przez świadome i refleksyjne jego używanie (bez nawarstwiania teoretycznej, abstrakcyjnej wiedzy o systemie językowym).
- Pobudzanie postaw kreatywnych ucznia w procesie zdobywania umiejętności i gromadzenia wiedzy.
- Wprowadzanie uczniów w technikę uczenia się i wyposażanie ich w narzędzia samodzielnej pracy umysłowej.

VI. ZASTOSOWANE FORMY I METODY PRACY.

1. „Burza mózgów”.
2. Mapa mentalna.
3. Drzewko decyzyjne.
4. Dyskusja.
5. Praca z tekstem: poszukiwanie, porządkowanie i wykorzystywanie informacji.
6. Drama.
7. Rozmowa dydaktyczna.
8. Rozwiązywanie testów wiedzy i umiejętności.

VII. OBUDOWA PROGRAMU.

1. Scenariusze zajęć.
2. Zbiór tekstów literackich.
3. Testy wiedzy i umiejętności.
4. Wybór wypracowań.

VIII. WYKAZ TEKSTÓW LITERACKICH.

1. Teksty z podręcznika do kształcenia literackiego dla kl. II i III gimnazjum A. Gis pt. „Zrozumieć słowo”, Wyd. Nowa Era, Warszawa 2005:
  - Z. Herbert, *Pan od przyrody*,
  - J. Kochanowski, *Tren VIII*,
  - przypowieść o synu marnotrawnym,
  - M. Twain, *Pamiętniki Adama i Ewy* (fragmenty),
  - H. Sienkiewicz, *Latarnik*,
  - I. Krasicki, *Żona modna*,
  - A. Mickiewicz, *Pan Tadeusz* (fragmenty),
  - A. Fredro, *Zemsta* (fragmenty),
  - W. Szymborska, *Nienawiść*,

- Sofokles, *Antygona* (fragmenty),
- K. K. Baczyński, *Elegia o ... (chłopcu polskim)*,
- M. Borejszo, *W kręgu zwyczajów wielkanocnych*,
- Z. Kubiak, *Sąd Parysa*

2. Teksty z podręcznika do kształcenia językowego dla kl. II i III gimnazjum A. Gis „Zrozumieć słowo”, Wyd. Nowa Era, Warszawa 2005:

- Komunikacja językowa,
- Rozprawka,
- Recenzja,
- Powtarzamy wiadomości o zdaniu,
- Podanie,
- Życiorys,
- Wyznaczniki spójności tekstu,
- wypowiedzenia złożone,
- Mowa zależna i niezależna,
- Składniowe środki stylistyczne,
- Leksykalne środki stylistyczne

3. Testy humanistyczne:

- *Wehikułem czasu po świecie starożytnym*
- *W kręgu rycerstwa i rycerskości*
- *Rozmowa telefoniczna, Ikar* , [w]: *Egzamin po gimnazjum 2007*, Wyd. Nowa Era, Warszawa 2007
- wybrane testy (*Mały Książę, Kamienie na szaniec*) z : R. Żyła, U. Żyła, *Z lekturą do egzaminu gimnazjalnego*, Wyd. WiR, Kraków 2005.

IX. EWALUACJA.

Ewaluacja niniejszego programu będzie się odbywać poprzez:

- analizę prac uczniów, testów badających przyrost ich wiedzy i umiejętności,
- pozytywną zmianę ich postaw,
- ankietę

Pytania do ankiety:

1. Czy zajęcia pozalekcyjne, w których uczestniczyłeś/-łaś były ciekawe?
2. Co Ci się najbardziej na zajęciach podobało?
3. Jaką ocenę wystawiłbyś zajęciom pozalekcyjnym z języka polskiego w skali 1 – 6 ?
4. Zaznacz, które lekcje szczególnie Ci się podobały:
  - omówienie utworu poetyckiego,
  - odgrywanie scenek,
  - zajęcia z kształcenia językowego,
  - odgrywanie scenek
5. Co byś zmienił podczas zajęć?
6. Jakie zagadnienia były zbyt trudne?

X. TABELA.

Treści nauczania z Podstawy programowej	Tematyka zajęć	Osiągnięcia uczniów	Formy i metody pracy
1. Oficjalne i nieoficjalne sytuacje mówienia.	1 Na czym polega komunikacja językowa? 2. Schemat komunikacji językowej: nadawca, odbiorca, komunikat, kod, kontakt. 2. Komunikaty pozajęzykowe. 3. Intencja wypowiedzi. 4. Odmiany języka: mówiona, pisana, oficjalna, nieoficjalna.	Uczeń: - rozumie pojęcia: nadawca, odbiorca, komunikat, kod, kontakt, - odróżnia językowe i pozajęzykowe środki wyrazu, - rozpoznaje intencję nadawcy, - odróżnia mówioną i pisaną odmianę języka, - wymienia przykłady oficjalnych i nieoficjalnych sytuacji mówienia, - buduje wypowiedź dostosowaną pod względem językowym i stylistycznym do odbiorcy i sytuacji	1. Praca z tekstem. 2. Drama – odgrywanie scenek dotyczących oficjalnych i nieoficjalnych sytuacji w życiu.
2. Wyżej zorganizowane formy wypowiedzi, np. rozprawka, reportaż recenzja, wywiad.	1. Rozprawka jako forma wypowiedzi. 2. Słownictwo charakterystyczne dla rozprawki. 3. Ćwiczenia w redagowaniu rozprawki.	Uczeń: - buduje spójną wypowiedź na dany temat, - wypowiada się poprawnie pod względem językowym i stylistycznym,	1. Metoda „za i przeciw” – formułowanie argumentów. 2. Drzewko decyzyjne – ocena decyzji bohatera. 3. Mapa mentalna –

	<p>4. Kto jaki jest – charakterystyka postaci rzeczywistej i literackiej.</p> <p>5. Piszemy podanie i życiorys.</p> <p>6. Ulubiony film – recenzja.</p> <p>7. Rozwiązywanie wybranego testu humanistycznego.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - przestrzega zasad ortografii i interpunkcji, - zachowuje poprawną kompozycję wypowiedzi, - posługuje się słownictwem charakterystycznym dla rozprawki, - potrafi uzasadnić własne zdanie, - poprawnie formułuje argumenty, - charakteryzuje postać rzeczywistą i literacką, - redaguje poprawnie podanie i życiorys, - pisze recenzję na temat ulubionego filmu, - zna budowę testu, potrafi w praktyce uzupełnić arkusz 	<p>cechy bohatera.</p> <p>4. Praca z tekstem - rozwiązywanie testu humanistycznego.</p>
<p>3. Składniowe funkcje części mowy oraz części zdania, a także budowa wypowiedzi złożonych (w związku z interpunkcją).</p>	<p>1. Funkcje składniowe części mowy.</p> <p>2. Zdanie pojedyncze rozwinięte i nierozwinięte.</p> <p>3. Części zdania i ich funkcje.</p> <p>4. Wykresy zdania pojedynczego.</p> <p>5. Zdania złożone współrzędnie i podrzędnie.</p> <p>6. Zasady interpunkcji w zdaniach złożonych.</p> <p>7. Wykresy zdań złożonych.</p>	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> - rozróżnia odmienne i nieodmienne części mowy, - określa funkcje składniowe części mowy, - buduje zdanie pojedyncze rozwinięte i nierozwinięte, - rysuje wykres zd. poj. rozwiniętego, - rozpoznaje zd. złożone współrzędnie i podrzędnie, - rysuje wykresy zdań złożonych 	<p>1. Rozmowa dydaktyczna.</p> <p>2. Wykład.</p> <p>3. Schematy, tabele podsumowujące wiadomości z nauki o języku.</p>

		(na prostych przykładach), - przekształca mowę niezależną w zależną i odwrotnie, - zna zasady interpunkcji w zdaniach złożonych	
4. Pojęcia (bez konieczności definiowania pojęcia i używania terminów): myśl przewodnia, sens symboliczny i metaforyczny utworu, realizm, fantastyka, narracja (pierwszo- i trzecioosobowa), symbol, alegoria, ironia, kontrast.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Wyszukiwanie w tekście określonych pojęć i wskazywanie ich funkcji. 2. Dostrzeganie symbolicznego i metaforycznego sensu utworu na wybranych przykładach. 3. Wskazywanie myśli przewodniej utworu literackiego. 4. Odróżnianie elementów realistycznych i fantastycznych w utworze. 5. Określanie typu narracji na podstawie wybranych utworów. 6. Analiza i interpretacja utworów literackich. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> - czyta tekst uważnie, ze zrozumieniem, - rozumie omawiane pojęcia i terminy literackie, - dostrzega symboliczny i metaforyczny sens utworu, - formułuje myśl przewodnią utworu, - odróżnia realizm od fantastyki w utworach, - potrafi określić typ narracji w podanym utworze, - próbuje dokonać analizy i interpretacji utworu literackiego (z pomocą nauczyciela) 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Praca z tekstem literackim. 2. Praca w grupach. 3. „Burza mózgów”. 4. Mapa mentalna. 5. Dyskusja.
5. Rodzaje literackie oraz gatunki związane z epiką, dramatem, liryką.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Epika, czyli opowieść narratora. 2. Gatunki epickie. 3. Liryka – myśli i uczucia podmiotu lirycznego. 4. Gatunki należące do liryki. 5. Dramat jako utwór przeznaczony na scenę. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> - rozumie pojęcie fikcji literackiej, - zna rodzaje literackie oraz gatunki z nimi związane, - rozpoznaje cechy charakterystyczne dla poszczególnych rodzajów literackich, 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rozmowa dydaktyczna. 2. Wykład. 3. Schematy, tabele, rysunki podsumowujące wiadomości o rodzajach literackich i ich

	6. Tragedia i komedia – gatunki dramatu.	<ul style="list-style-type: none"> - potrafi określić rodzaj literacki i gatunek przykładowych utworów, - wyszukuje i nazywa środki stylistyczne w tekście, - przy pomocy nauczyciela określa funkcję danego środka stylistycznego w utworze, - uważnie czyta teksty 	<p>gatunkach</p> <p>4. Wykorzystanie komputera do lekcji powtórzeniowych.</p> <p>5. Posługiwanie się słownikami.</p>
6. Posługiwanie się w czynnym języku terminami: wiersz sylabiczny i wolny, przerośnia, rodzaj i gatunek literacki, teatr, komedia, tragedia, fraszka, hymn, satyra, sonet, nowela, przypowieść, fabuła, akcja, biografia	<p>1. Analiza budowy wybranego utworu poetyckiego.</p> <p>2. Środki stylistyczne i ich funkcje na przykładzie wybranego wiersza.</p> <p>3. Omówienie poszczególnych gatunków literackich na wybranych przykładach.</p> <p>4. Utrwalenie pojęć i terminów charakterystycznych dla epiki.</p> <p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> - analizuje budowę wybranego wiersza, - wyszukuje i nazywa środki stylistyczne w tekście, - przy pomocy nauczyciela określa funkcję danego środka stylistycznego w utworze, - zna pojęcia i terminy związane z epiką i stara się je stosować, - uważnie czyta teksty 	<p>1. Mapa mentalna.</p> <p>2. Praca w grupach.</p> <p>3. Praca z tekstem literackim.</p>	

XI. BIBLIOGRAFIA.

1. Guja K.. Konstruowanie szkolnych programów nauczania, OUPiS, Katowice 2003;
2. Kupisiewicz Cz., Podstawy dydaktyki ogólnej, Warszawa 1966;
3. Nartowska H., Opóźnienia i dysharmonie rozwoju, Warszawa 1980;
4. Piaget J., Studia z psychologii dziecka, PWN, Warszawa 1966;
5. Podstawa programowa z języka polskiego dla gimnazjum;
6. Spionek H., Zaburzenia rozwoju uczniów a niepowodzenia szkolne, Warszawa 1981;
7. Zaczyński W., Uczenie się przez przeżywanie, Rzec o teorii wielostronnego kształcenia, Warszawa 1990.